

Қазақстан Республикасының
Президенті жанындағы
Қазақстанның стратегиялық
зерттеулер институты

Қоғам & Дәуір

www.kisi.kz

2/2025

ҒЫЛЫМИ - САРАПТАМАЛЫҚ ЖУРНАЛ

**Мәдени бірегейлік генезисі және ерекшеліктері:
отандық ғалымдар тұжырымдары мысалында**

**Ақпараттық қауіпсіздікті басқару:
медиа кеңістіктегі киберқауіпсіздік саясаты**

**Қазақстандағы парламент
институтының қалыптасуы – қоғамды
демократияландырудың нақты көрінісі**

**Креативті индустрия
саласындағы мемлекеттік саясат:
стратегиялар мен тәжірибелер**

**Нигерияның мемлекеттік басқару
жүйесіндегі тайпалардың әсері**

**Саяси реформалардың контекстіндегі
қазақстандық партиялық жүйенің дамуы**

**Қазақстандағы билікті орталықсыздандыру:
қазіргі жағдайы және даму перспективалары**

**Қазақстандықтардың саяси қатысу әлеуеті:
төмендеуі немесе қайта форматталуы**

**Ақпараттық қауіпсіздікті
қамтамасыз етудегі әлемдік тәжірибе**

**Постнормальды кезеңде: исламның рухани және
әлеуметтік феномен ретінде интерпретациялары**

Мұрат Насимов

Дәмелі Нысанкуатова,
Нұргүл Исмаиұлаева,
Бота Нұралина

Талғатбек Әминов,
Нұржан Қоңырбаев,
Алена Абдушева

Амина Урпеюва,
Данагүл Көлежанова,
Бибигүл Биюленова

Башир Алию Якасай

Жапсарбай Қуанышев,
Нұрбек Пұсырманов,
Еркебулан Аманғосов

Бауыржан Шериязданов
Теңгеш Қаленова,
Қуандық Какимов,
Динара Әмірзақова

Гүлнар Насимова,
Гүлмира Илеуова,
Жұлдыз Басығариева,
Айгерім Жұнусова

Майра Дюсембекова,
Елдос Жұмағұлов,
Ержан Ибраев

Айгүл Забировна,
Наталья Сейтахметова

Астана

ISSN 2414-5696

9 772414 569169

Қоғам & Дәуір

Қазақстан Республикасы
Президенті жанындағы
Қазақстанның стратегиялық
зерттеулер институты

2004 жылдан бастап
әр тоқсан сайын жарық көреді

Бас редактор
Алмас Арзықұлов,
ҚР Президенті жанындағы
ҚСЗИ-дің жетекші
ғылыми қызметкері

Редакция мекенжайы:
Қазақстан Республикасы,
010000, Астана қаласы,
Бейбітшілік көшесі, 4
ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ

Телефон (7172) 75-20-20
Факс (7172) 75-20-21
E-mail: office@kisi.kz
www.kisi.kz
www.journal-kogam.kisi.kz

Журнал Қазақстан Республикасының
Мәдениет, ақпарат және қоғамдық
келісім министрлігінде 2003 ж.
19 желтоқсанда тіркеліп, тіркеу туралы
№ 4526-Ж куәлік берілген.

ISSN 2414-5696 (print)
ISSN 2788-5860 (online)

doi.org/10.52536/2788-5860

Индекс 74007

Журнал саяси ғылымдар саласы бойынша
ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін
жариялау үшін Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігі білім және
ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету
комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар
тізбесіне енеді.

Қоғам &
Дәуір

ҒЫЛЫМИ-САРАПТАМАЛЫҚ ЖУРНАЛ

МАЗМҰНЫ

Мұрат Насимов
Мәдени бірегейлік генезисі және ерекшеліктері:
отандық ғалымдар тұжырымдары мысалында 7

**Дәмелі Нысанкуатова, Нұргүл Исмадуллаева,
Бота Нуралина**
Ақпараттық қауіпсіздікті басқару:
медиа кеңістіктегі киберқауіпсіздік саясаты 24

**Талғатбек Әминов, Нұржан Қоңырбаев,
Алена Ғабдушева**
Қазақстандағы парламент институтының
қалыптасуы – қоғамды демократияландырудың
нақты көрінісі 35

**Амина Урпекова, Данагүл Копежанова,
Бибиғүл Бюлегенова**
Креативті индустрия саласындағы мемлекеттік
саясат: стратегиялар мен тәжірибелер 50

Башир Алию Якасай
Нигерияның мемлекеттік басқару
жүйесіндегі тайпалардың әсері 67

**Жапсарбай Қуанышев, Нұрбек Пұсырманов,
Еркебұлан Аманғосов**
Саяси реформалардың контекстіндегі
қазақстандық партиялық жүйенің дамуы 81

**Бауыржан Шериязданов, Теңгеш Қаленова,
Қуандық Какимов, Динара Әмірзақова**
Қазақстандағы билікті орталықсыздандыру:
қазіргі жағдайы және даму перспективалары 99

**Гүлнар Насимова, Гульмира Илеуова,
Жұлдыз Басығариева, Айгерім Жунусова**
Қазақстандықтардың саяси қатысу әлеуеті:
төмендеуі немесе қайта форматталуы 116

**Майра Дюсембекова, Елдос Жұмағұлов,
Ержан Ибраев**
Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз
етудегі әлемдік тәжірибе 129

Айгүл Забиров, Наталья Сейтахметова
Постнормальды кезеңде: исламның рухани және
әлеуметтік феномен ретінде интерпретациялары 143

СОДЕРЖАНИЕ

Мурат Насимов
Генезис и особенности культурной идентичности:
на примере выводов отечественных ученых 7

**Дамели Нысанкуатова, Нургуль Исмадуллаева,
Бота Нуралина**
Управление информационной безопасностью:
политика кибербезопасности в медиа пространстве 24

**Талғатбек Аминов, Нуржан Конрбаев,
Алена Ғабдушева**
Становление института парламента в Казахстане –
конкретное проявление демократизации общества 35

**Амина Урпекова, Копежанова Данагуль,
Бибиғүл Бюлегенова**
Государственная политика в сфере креативных
индустрий: стратегии и практики 50

Қоғам & Дәуір

Қазақстан Республикасы
Президенті жанындағы
Қазақстанның стратегиялық
зерттеулер институты

Башир Алию Якасай
Влияние племен в системе государственного
управления Нигерии 67

**Жапсарбай Куанышев, Нурбек Пусырманов,
Еркебулан Амангосов**
Развитие партийной системы Казахстана
в контексте политических реформ 81

**Бауржан Шериязданов Тенгеш Каленова,
Қуандық Какимов, Динара Омирзакова**
Децентрализация власти в Казахстане:
современное состояние и перспективы развития. 99

**Гульнар Насимова, Гульмира Илеуова,
Жұлдыз Басығариева, Айгерим Жунусова**
Потенциал политического участия казахстанцев:
снижение или перестроение 116

**Майра Дюсембекова, Елдос Жумагулов,
Ержан Ибраев**
Обеспечение информационной безопасности:
мировой опыт. 129

Айгүл Забиров, Наталья Сейтахметова
Интерпретации ислама как духовного и
социального феномена в пост-нормальные времена . . . 143

CONTENTS

Murat Nassimov
Genesis and Features of Cultural Identity: Based on
The Example of the Findings of Domestic Scientists 7

**Dameli Nyssankuatova, Nurgul Istmatullaeva,
Bota Nuralina**
Information Security Management:
Cybersecurity Policy in the Media Space 24

**Talgatbek Aminov, Nurzhan Konrbaev,
Alena Gabdusheva**
The Establishment of the Institution of Parliament
in Kazakhstan is a Concrete Manifestation
of the Democratization of Society 35

**Amina Urpekova, Danagul Kopezhanova,
Bibigul Byulegenova**
Public Policy in the Creative Industries:
Strategies and Practices 50

Bashir Aliyu Yakasai
The Impact of Tribes in the Public Administration
system of Nigeria 67

**Zhapsarbai Kuanyshev, Nurbek Pusyrmanov,
Erkebulan Amangosov**
Development of the Party System of Kazakhstan
in the Context of Political Reforms 81

**Baurzhan Sheriyazdanov, Tengesh Kalenova,
Kuandyk Kakimov, Dinara Omirzakova**
Decentralization of Power in Kazakhstan:
Current State and Development Prospects 99

**Gulnar Nassimova, Gulmira Ileuova,
Bassygariyeva Zhuldyz, Aigerim Zhunussova**
Political of participation potential in Kazakhstan:
decrease or adjustment. 116

Қоғам & Дәуір

Қазақстан Республикасы
Президенті жанындағы
Қазақстанның стратегиялық
зерттеулер институты

*2004 жылдан бастап
әр тоқсан сайын жарық көреді*

Бас редактор
Алмас Арзықұлов,
ҚР Президенті жанындағы
ҚСЗИ-дің жетекші
ғылыми қызметкері

Редакция мекенжайы:
Қазақстан Республикасы,
010000, Астана қаласы,
Бейбітшілік көшесі, 4
ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ

Телефон (7172) 75-20-20
Факс (7172) 75-20-21
E-mail: office@kisi.kz
www.kisi.kz
www.journal-kogam.kisi.kz

Журнал Қазақстан Республикасының
Мәдениет, ақпарат және қоғамдық
келісім министрлігінде 2003 ж.
19 желтоқсанда тіркеліп, тіркеу туралы
№ 4526-Ж куәлік берілген.

ISSN 2414-5696 (print)
ISSN 2788-5860 (online)

doi.org/10.52536/2788-5860

Индекс 74007

Журнал саяси ғылымдар саласы бойынша
ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін
жариялау үшін Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігі білім және
ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету
комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар
тізбесіне енеді.

**Maira Dyussebekova, Eldos Zhumagulov,
Yerzhan Ibraev**

Ensuring Information Security: Global Experience 129

Aigul Zabirova, Natalya Seitakhmetova

Views on Islam as a Spiritual and
Social Phenomen in Post-Normal Time 143

**Гүлнар Насимова^{*1}, Гүлмира Илеуова²,
Жұлдыз Басығариева³, Айгерім Жунусова⁴**

*¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
саясаттану және саяси технологиялар кафедрасының меңгерушісі,*

саяси ғылымдар докторы, профессор

Orcid ID: 0000-0002-8308-1314

**e-mail: gulnar.nasimova@kaznu.kz*

*²«Стратегия» әлеуметтік және саяси зерттеулер орталығы»
қоғамдық қорының директоры, әлеуметтану ғылымдарының кандидаты,*

Orcid ID: 0000-0003-0979-2115

³Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің аға оқытушысы,

Orcid ID: 0000-0001-6349-4720

⁴Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің аға оқытушысы,

Orcid ID: 0000-0002-4017-3649

(Алматы, Қазақстан)

ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ САЯСИ ҚАТЫСУ ӘЛЕУЕТІ: ТӨМЕНДЕУІ НЕМЕСЕ ҚАЙТА ФОРМАТТАЛУЫ

Андатпа. Бұл мақалада Қазақстандағы саяси қатысуға арналған зерттеудің кейбір нәтижелері берілген. Алғышарттар авторлардың COVID-19 пандемиясының әлеуметтік-экономикалық салдары нәтижесінде туындаған наразылық көңіл-күйлерін зерттеуден туындап, бұл өз кезегінде 2022 жылғы Қаңтар оқиғасы алдындағы факторлардың бірі болды. Сондықтан бұл зерттеу бүгінгі таңдағы тұрғындардың әлеуметтік және саяси белсенділігіндегі өзгерістерді анықтауға бағытталған. Конвенционалдық және конвенционалдық емес, дәстүрлі және әлеуметтік белсенділіктің жаңа түрлеріне ерекше назар аударылады.

Әдебиеттерді талдау негізінде саяси қатысу теориялары, оның түрлері, сондай-ақ шетелдік және отандық зерттеушілердің назарын аудартқан негізгі аспектілер зерттелді. 2021 және 2024 жылдардағы сандық сауалнамалар деректерінің салыстырмалы талдауы ұсынылып, оның нәтижелері саяси ынталанудың түрлі формаларына сұраныс пен таралуын анықтауға мүмкіндік берді. Қазақстан аймақтарында жүргізілген фокус-топтық талқылаулар әдісі тұрғындардың негізгі ақпарат көздерін, қатысудың цифрлық түрлерін қолданудың және билік органдарымен байланыс ерекшеліктерін анықтады.

Осылайша, мақалада қазақстандықтардың саяси мінез-құлқының басым формалары ашылып, әлеуметтік топтардың қатысу ерекшеліктері көрсетіледі, саяси қатысудың түрлі формаларын пайдалану сұранысындағы өзгерістер түсіндіріліп, олардың әлеуеті талданады.

Түйін сөздер: саяси қатысу, конвенционалдық саяси қатысу, конвенционалдық емес саяси қатысу, азаматтық қатысу.

Гульнар Насимова, Гульмира Илеуова, Жұлдыз Басыгариева, Айгерим Жунусова

ПОТЕНЦИАЛ ПОЛИТИЧЕСКОГО УЧАСТИЯ КАЗАХСТАНЦЕВ: СНИЖЕНИЕ ИЛИ ПЕРЕФОРМАТИРОВАНИЕ

Аннотация. В данной статье представлены некоторые результаты исследования, посвящённого политическому участию в Казахстане. Предпосылками стало изучение авторами протестных настроений, возникших в результате социально-экономических последствий пандемии COVID-19, что в свою очередь выступило одним из факторов, предшествующих Январским событиям 2022 года. Поэтому настоящее исследование направлено на выявление изменений в социальной и политической активности населения на сегодняшний день. Особое внимание уделяется конвенциональному и неконвенциональному политическому участию, традиционным и новым формам социальной активности.

На основе анализа литературы изучены теории по политическому участию, его типы, а также основные аспекты, на которых сосредоточено внимание зарубежных и отечественных исследователей. Представлен сравнительный анализ данных количественных опросов 2021 и 2024 г., результаты которых позволили определить востребованность и распространённость разных форм политической вовлечённости. Проведённый в регионах Казахстана метод фокус-групповых дискуссий выявил основные источники информации населения, особенности использования цифровых форм участия и коммуникации с органами власти.

Таким образом, в статье раскрываются доминирующие формы политического поведения казахстанцев, показаны особенности вовлечённости социальных групп, объясняются изменения в востребованности применения различных форм политического участия и анализируется их потенциал.

Ключевые слова: политическое участие, конвенциональное политическое участие, неконвенциональное политическое участие, гражданское участие.

Gulnar Nassimova, Gulmira Ileuova, Bassygarieva Zhuldyz, Aigerim Zhunussova

POLITICAL OF PARTICIPATION POTENTIAL IN KAZAKHSTAN: DECREASE OR ADJUSTMENT

Abstract. This article presents the findings of the authors' study on political participation in Kazakhstan focusing on resentiments and protest attitude amid the socio-economic crisis during the COVID-19 pandemic, which contributed

to the events of January 2022. The article aims to identify changes in acute social and political behavior with particular attention being paid to conventional and unconventional forms of participation, as well as traditional and new types of activism.

The literature review provides valuable insights into the theories of political participation and helps identify the key types and features highlighted by both foreign and domestic researchers. The article includes a comparative analysis of data collected from the quantitative surveys in 2021 and 2024 revealing the preferences and prevalence of various forms of political participation. Additionally, focus group discussions held in Kazakhstan's regions offer important insight into the main sources of political information, the characteristics of digital engagement and communication channels with government authorities.

Thus, the article focuses on the dynamics of the most prevalent forms of political participation in Kazakhstan, the preferences of different social groups, and provides an explanation of these changes, along with an analyzes their potential impact.

Keywords: *political participation, conventional political participation, unconventional political participation, civic participation.*

Кіріспе

Саяси қатысу мәселелерін саясаттанушылар мен әлеуметтанушылар ХХ ғасырдың 70-жылдарының басынан бастап белсенді түрде зерттеп келеді. Саяси қатысуды жиі шартты түрде дәстүрлі және дәстүрлі емес деп екіге бөледі. Бұл ретте, дәстүрлі саяси қатысу (көбінесе конвенционалдық деп түсіндіріледі) саяси институттарға тікелей әсер етумен байланысты әрекеттерді білдіреді және оларға азаматтардың сайлау мен референдумға қатысуы, рұқсат етілген митингілерге, шерулерге қатысуы, билік органдары өкілдеріне жүгінудің түрлі формаларын (хат, өтініш) және т.б. жатқызуға болады.

Өз кезегінде, дәстүрлі емес (конвенционалдық емес) саяси қатысу қалыптасқан саяси жүйеде рұқсат етілмеген әрекеттерде (түрлі зорлық-зомбылық, рұқсат етілмеген акциялар) көрініс табады. Бір қызығы, соңғы уақытта дәстүрлі емес қатысуға міндетті түрде рұқсат етілмеген әрекеттер емес, керісінше, бұрын қоғамға тән болмаған және салыстырмалы түрде жаңа (зорлықсыз наразылықтың түрлі формалары, флешмобтар, саяси тақырыптардағы граффити және т.б.) әрекеттерді жатқызады.

Интернет-ресурстардың, әсіресе әлеуметтік желілер мен мессенджерлердің қуатты әлеуетіне байланысты саяси қатысу түрлерінің де өзгере бастағанын атап өту қажет. Өзірге оларды дәстүрлі емес формаларға жатқызады, бірақ, осы ресурстардың көмегімен интернет-платформалардағы мемлекеттік органдарға өтініштер мен онлайн-петициялар сияқты саяси қатысу түрлері өмірге еніп, кеңінен таралуда.

Дәстүрлі және дәстүрлі емес саяси қатысу арасындағы айырмашылық алғаш рет Г.А. Алмонд пен С. Вербаның «The Civic Culture: Political

Attitudes and Democracy in Five Nations» атты негізгі жұмыстарында нақты тұжырымдалған. Алмонд пен Вербаның жұмысы жаңашыл болды, өйткені ғалымдар қатысуды жіктеп қана қоймай, түрлі мәдениеттер мен саяси жүйелер азаматтардың қатысу түрлеріне ықпалын да зерттеді. Ғалымдардың тұжырымдауынша, тұрақты демократияда дәстүрлі және дәстүрлі емес қатысу арасындағы тепе-теңдік қажет және дәстүрлі қатысу институционалдық тұрақтылықты қамтамасыз етеді, ал дәстүрлі емес қатысу әлеуметтік өзгерістер мен билікке қарсы тұру құралдарын ұсынады [1]. Қатысуды зерттеу тарихында G.A. Kourvetaris, B.A. Dobratz [2], M. Barrett, I. Brunton-Smith [3], M. Barrett, B. Zani [4], M. Hooghe, B. Hosch-Dayican, J.W. Van Deth [5] және J.W. Van Deth [6] еңбектері маңызды рөл атқарды.

Азаматтардың саясатқа қатысуының жаңа түрлеріне қызығушылықтың артуына қарамастан, қатысудың жаңа және пайда болған түрлері қандай болатыны, олардың түрлі қоғамда қаншалықты жиі кездесетіні және белгілі қатысу актілерінің кең шеңберінде концептуалды және эмпирикалық сәйкес келуін қарастыратын жүйелі зерттеулер іс жүзінде жоқ. Интернет-белсенділіктің тез таралуы осы мәселелерді шешудің өзектілігін көрсетеді. Y. Theocharis және J.W. Van Deth дәстүрлі саяси қызметтерді назардан тыс қалдырмай, саяси қатысудың жаңа түрлерін зерттеуге мүмкіндік береді [7].

J. Ekman және E. Amnå бұрынғы анықтамалар мен тәжірибеде іске асыру негізінде саяси қатысу мен азаматтық белсенділіктің жаңа типологиясын әзірледі. Атап айтқанда, айқын «саяси қатысу» (ресми саяси мінез-құлық, наразылық немесе парламенттен тыс саяси әрекеттер) және «азаматтық белсенділік» пен «әлеуметтік қатысу» тұжырымдалған тікелей немесе «жасырын» қатысу түрлері арасында нақты айырмашылық көрсетіледі. Мақалада «латентті» қатысу түрлері ұғымы түрлі елдердегі саяси мінез-құлықтың жаңа формалары мен саяси қатысу перспективаларын түсіну үшін өте маңызды екендігі айтылған. Осы жаңашылдықтар саяси қатысу мен азаматтардың қатысуы бойынша әдебиеттердің теориялық дамуына септігін тигізеді [8].

Қазақстандағы және Қазақстан туралы ұсынылған әдебиеттерді талдау зерттеушілердің назары келесі аспектілерге бағытталғанын көрсетеді: саяси қатысу теориялары [9], наразылық әлеуеті [10], саяси қатысудың түрлі формаларында қатысу үшін әлеуметтік желілерді қолдану [11; 12], жастар, әйелдер, қала және ауыл тұрғындары сияқты түрлі топтардың саяси қатысуы [13-17]. Қазақстандық саяси жүйе ерекшеліктері және оның саяси қатысуға ықпалы бойынша жарияланымдар ерекше орын алады [18], соның ішінде, соңғы өзгерістерге байланысты [19; 20] және т.б. зерттеулерді айтуымызға болады.

2024 жылы азаматтардың әлеуметтік белсенділігі ахуалы қандай? Жинақталған наразылық әлеуеті уақытша болса да тоқтады деп айтуға бола ма, әлде біздің қоғамға тұрақты түрде әлеуметтік шиеленіс тән қасиет па? Осы және бірнеше сұрақтарды зерделеу мақсатында 2024 жылдан бастап зерттеу тобы сандық (тұрғындармен сауалнама; мониторингтік сауалдар)

және сапалық (фокус-топтық талқылаулар) әдістерді қолдану арқылы «Қазақстандағы саяси қатысу: динамикасы және кеңейту мүмкіндіктері» жобасын жүзеге асыруда. Бұл мақалада қазақстандықтардың саяси қатысу әлеуетін зерттей отырып, кейбір нәтижелермен бөліскіміз келеді.

Зерттеу әдістері

Мақалада аралас тәсіл қолданылады: сауалнама және фокус-топтық талқылаулар. 2021 жылдың тамызында онлайн сауалнама (N = 1999) өткізілді. Сауалнамада ел азаматтарының әлеуметтік әл-ауқаты, билікке және елде жүргізіліп жатқан реформаларға қатынасы, сондай-ақ өңірлердегі наразылық шиеленісінің деңгейін бағалау және азаматтардың жаппай наразылық акцияларына қатысуға дайындығы туралы сұрақтар қамтылды.

2024 жылдың қарашасында тұрғындармен тағы сауалнама (face-to-face) жүргізіліп, саяси қатысу түрлерін зерттеуге бағытталды (N = 2500). Зерттеуде бақылау бірліктерін таңдау үшін квота әдісімен көпсатылы стратификацияланған іріктеу қолданылды. Екі жағдайда да іріктеме Қазақстанның 18 жастан асқан ересек тұрғындарын келесі белгілер бойынша бөліп көрсетті: тұрғылықты жері, елді мекеннің әкімшілік-территориалды мәртебесі, жынысы, респондент жасы. Географиясы: 14 облыс (қалалық және ауылдық елді мекендер) және 3 республикалық маңызы бар қалалар. Осылайша, бізде Қазақстандағы саяси қатысу динамикасы, оның түрлерінің кеңею заңдылықтарын анықтау үшін сандық деректерді салыстыру мүмкіндігі пайда болды.

Құнды нәтиже 2024 жылдың қарашасында келесі қалаларда офлайн режимде өткен 16 топтық талқылау* деректерінен құрылды: Алматы, Ақтау, Ақтөбе, Қызылорда, Тараз, Қарағанды, Павлодар, Семей. Қатысушылар рекрутингін өңірлердегі супервайзерлер жүзеге асырды. Іріктеме сондай-ақ келесі сипаттамаларға негізделген Қазақстанның 18 жастан асқан ересек тұрғындарын көрсетті: тұрғылықты өңірі мен қаласы, жынысы, респонденттің жасы, респонденттің қалада тұру ұзақтығы. Нәтижесінде талқылауға 19 және 60 жас; 51 әйел мен 47 ер адам; жоғары білімі бар – 58, арнаулы орта және орта білім бар – 40 респондент қатысты. Бұл мақалада біз келесі сұрақтардың жауабына қатысты деректерді қолдандық: Сіз мемлекетпен байланысу үшін қандай байланыс арналарын қолданасыз? Саяси шешімдер қабылдауға өзіңіз қалай қатысқыңыз келеді?, Иә деп жауап берсеңіз, қандай түрде екенін айтыңызшы? Сайлау сіз үшін нені білдіреді?

Сонымен қатар, біз қазақстандық зерттеушілер жүргізген басқа жобалардың бұрын жарияланған нәтижелерін пайдаландық [21].

Зерттеу нәтижелері

Бұл бөлімде біз зерттеуіміздің негізгі нәтижелерін ұсынғымыз келеді. Екі сауалнама нәтижелерін тікелей сипаттау үшін 1-кестеде сауалнамаға

*Зерттеу әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-ның Локалды этикалық комитетімен мақұлданды (хаттама № IRB – A901, 10.10.2024).

қатысқан қазақстандықтар арасында қандай да бір дәрежеде таралған саяси қатысу түрлері берілген.

Зерттеулер көрсетіп отырғандай, қазақстандықтардың барлық қатысу түрлері ішіндегі басым түрі сайлауда дауыс беру болып табылады. Бұл ретте, 2024 жылы 2021 жылмен салыстырғанда сайлауда дауыс беруге қатысқандар санының 54,7%-дан 47,1%-ға дейін төмендегенін байқаймыз.

Сонымен қатар, 2024 жылғы сауалнама саяси мінез-құлықтың басқа түрлеріне сұраныстың бар екендігін көрсетеді. Олардың ішінде мемлекеттік органдарға өтініш жолдауды атап өткен жөн (2021 жылмен салыстырғанда ол 14,5%-дан 4,5%-ға айтарлықтай төмендеген); БАҚ-қа (7,9%-дан 5,9%-ға төмендеді) және сот органдарына (тиісінше 9,9-дан 5,3%-ға) жүгіну.

1-кесте. Көрсетілген әрекеттердің қайсысына сіз қатыстыңыз? (%; жауаптардың кез-келген саны; 2021 және 2024 жылдардағы салыстырмалы мәліметтер)**

Саяси қатысу тәжірибесі	2021 ж.	2024 ж.
Азаматтық бағынбау актілері, рұқсат етілмеген акциялар (мысалы, аштық жариялау, стихиялық наразылық акциялары, митингілер және т.б.)	8,0%	2,0%
Сайлауда дауыс беру	54,7%	47,1%
Бұқаралық ақпарат құралдарына жүгіну	7,9%	5,9%
Сотқа шағымдану	9,9%	5,3%
Мемлекеттік органдарға өтініш жолдау (жоғары биліктік органдарға өтініштер)	14,5%	4,5%
Онлайн-петицияларға қол қою	12,9%	12,0%
Аштық жариялау	-	1,1%
Жеке байланыстар арқылы өзіндік әрекеттер жасау	5,9%	5,7%
Саяси партиялар қызметіне қатысу	4,3%	1,1%
Кәсіподақ қызметіне қатысу	4,9%	3,1%
Билік органдарына алдын ала хабарланған наразылық акцияларында (митингтер, ереуілдер) сөз сөйлеуге қатысу	2,2%	0,8%
Қоғамдық ұйымдарға қатысу	4,6%	1,8%
Ешқайсысына қатысқан жоқпын	20,2%	-
Жауап беруге қиналамын	9,6%	45,9%

Интернет-ресурстардың, әсіресе әлеуметтік желілер мен мессенджерлердің жоғарғы әлеуетіне байланысты, саяси қатысу түрлері де өзгере бастағанын атап өткіміз келеді. Осы ресурстардың көмегімен интернет-платформаларда мемлекеттік органдарға өтініш жолдау және онлайн-петициялар секілді саяси қатысу түрлері кеңінен таралуда. Біздің ойымызша, осы себептерге байланысты, респонденттердің 12,9%-ы 2021 жылы белсенділіктің жаңа түрі онлайн-петицияларға қол қоюды көрсетті.

Мемлекеттік органдардан басқа, сауалнамаға қатысушылардың саяси салада әрекет еткен, бірақ аз сұранысқа ие қатысу жолдары кәсіподақтар

** 2021 және 2024 жылдардың жауаптар тізімі толығымен сәйкес келмейді. Өз кезегінде, сұрақтар құрылымы мен іріктеу қағидалары сәйкес келеді. Бұл бізге екі сауалнама нәтижелерін салыстыру ықтималдығы бойынша шешім қабылдауға мүмкіндік берді.

мен қоғамдық ұйымдарды атап өтуге болады. Бұл тұста 2021 жылғы 4,3%-дан 2024 жылы 1,1%-ға дейін сұранысы төмендеген саяси партияларды атауға болады.

Конвенционалдық емес формалар ішінде азаматтық бағынбау актілері мен рұқсат етілмеген наразылық акцияларына қатысқандар санының азайғанын атап өту керек.

Жас топтары бойынша екі зерттеу нәтижелерін талдау түрлі топ өкілдері арасында саяси белсенділіктің әрқелкі формаларына қатысатынын көрсетті. Жасы үлкендер сайлауда дауыс беру, мемлекеттік органдар мен соттарға жүгіну сияқты формаларды көбірек пайдаланды. Онлайн-петицияларға қол қою, салыстырмалы түрде жиірек, 35-44 және 25-34 жас аралығындағы респонденттердің саяси қатысу түрі ретінде пайдаланды. Жастар арасында ең аз көрсеткіш, сайлауға бару және ең көбі, жауап беруге қиналғандар саны.

Саяси мінез-құлықтың қандай-да бір түрі Қазақстандағы түрлі этнос өкілдеріне қаншалықты тән екендігі қызығушылық тудырады. 2021 және 2024 жылдардағы сауалнама нәтижелерін талдау өзге этнос өкілдеріне қарағанда қазақтардың митингілерге жиі қатысқанын көрсетті. Орыстар дауыс беру сияқты формаларды жиі қолданды және мемлекеттік органдарға жиі жүгінген.

2021 және 2024 жылдардағы сапалық зерттеулердің нәтижелері бізге азаматтардың саяси қатысу тәжірибесі туралы құнды ақпаратқа қол жеткізуге мүмкіндік берді. Сондай-ақ, респонденттермен фокус-топтық талқылаулардың нәтижесінде белгілі бір мәселелерді шешу үшін тұрғындар мен билік арасындағы өзара әрекеттесу тетіктерін де анықтадық.

Фокус-топтық зерттеулер респонденттердің өз мәселелерін ұжымдық әрекет пен ақпараттық платформаларды пайдалана отырып шешуге бейім екенін көрсетті. Қатысушылар облыстық және аудандық деңгейдегі әкімдіктерге өтініш жолдау сияқты ресми арналар арқылы мәселелерді шешуге болатынын мойындайды. *«Алайда, мұндай әдістер өте ұзақ уақытты алады, өйткені қабылдаулар белгісіз себептермен кейінге қалдырылады»*, - дейді сұхбаттасушылар. Сонымен қатар, олар e-Ötinish және eGov сынды платформалар мемлекеттік органдармен өзара іс-қимылды айтарлықтай жеңілдететінін атап өтті. Сауалнамаға қатысқандар арасында жеке-дара ештеңеге қол жеткізу мүмкін емес деген тұрақты сенім қалыптасқан. Сондықтан әлеуметтік желі арқылы жасалған ұжымдық үндеу ғана нәтижелі болуы ықтимал. Мәселен, олардың пікірінше, *«ұжымдық шағымдар немесе әлеуметтік желілердегі резонанстар арқылы мемлекеттік органдардың реакциясына қолжеткізуге болады»*.

Әлеуметтік желілер (Instagram, Facebook) шенеуніктердің назарын бар мәселелерге аударудың ең тиімді құралы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, фокус-топтардағы кейбір қатысушылар мұндай өтініштерге реакциялар формальды екенін және нақты өзгерістер болмайтынын, қазіргі жүйе азаматтардың бастамаларына нашар жауап беретінін атап өтеді. Түрлі мәселелер бойынша мемлекеттік қызметкерлермен қарым-қатынас жасауда

белгілі бір тәжірибеге ие болған респонденттер мәселелерді шешу олардың ауқымына байланысты, мәселе ауқымы кіші және жергілікті болған сайын, соғұрлым оның шешілу ықтималдығы жоғары болатындығына сенеді.

Респонденттер ақпаратты түрлі көздерден, негізінен цифрлық платформалар (әлеуметтік желілер, мессенджерлер, жаңалықтар порталдары) арқылы алуды жөн көреді. Мұндай ақпарат көздері қатарына Instagram, TikTok, Telegram, YouTube, әлеуметтік желілердегі әкімдіктердің ресми парақшалары (қалалық және облыс әкімдіктерінің парақшалары) және жергілікті ресми арналар жатады. Көптеген қатысушылар репосттар, жарияланымдар және пікірлер қалдыру арқылы бір-бірімен ақпарат алмасады.

Осылайша, жүргізілген зерттеулер мен оның негізінде алынған нәтижелер Қазақстандағы саяси қатысу динамикасы, факторлары мен үрдістерін анықтауға, оның кеңірек таралған түрлерін айқындауға мүмкіндік береді.

Біріншіден, нәтижелерді біріктіретін болсақ, саяси мінез-құлық түрлерінің әртүрлілігі біздің халықтың мобильді екендігін көрсетеді.

Екіншіден, Қазақстан үшін салыстырмалы түрде жаңа болып табылатын қатысудың цифрлық формалары, атап айтқанда, онлайн-петицияларға қол қою, посттар, репосттар, әлеуметтік желілерде пікірлер жазуды пайдаланатындар саны айтарлықтай артты.

Назар аударуды қажет ететін үшінші дүние, жауап беруге қиналғандар және саясатқа қатысу тәжірибесі туралы айтқысы келмейтіндердің өте жоғары үлесі (45,9%) болып табылады. Респонденттердің мұндай «жабықтығы», тұрақты және терең бақылауды қажет ететін қоғамдағы жасырын процестерді көрсетеді.

Нәтижелерді талқылау

Қазақстандағы саяси қатысу тәжірибесі, бір жағынан, бірқатар шешілмеген әлеуметтік-экономикалық мәселелердің бар екенін, екінші жағынан, билік органдарының қоғаммен байланыс тиімділігінің жеткіліксіздігін көрсетеді. Бұл туралы 2022 жылғы Қаңтар оқиғасынан кейін еліміздің Президенті атап өтті: «Болған қайғылы оқиғалар негізінен күрделі әлеуметтік-экономикалық мәселелер мен кейбір мемлекеттік органдардың тиімсіз, дәлірек айтқанда, сәтсіз қызметімен байланысты болғанын мойындау керек. Жекелеген атқарушы органдардың азаматтардың қиыншылықтары мен қажеттіліктерінен айтарлықтай алшақтығы байқалды. Билік құрылымдары өкілдерінде халық өмірі, олардың үміттері мен талаптары туралы бұрмаланған түсінік қалыптасты. Теңсіздік мәселесі де ушыға түсті. Халықтың орташа табысы қағаз жүзінде болса да өсіп жатқандай көрінгенімен, бұл жағдай жылдан-жылға күрделене түсуде» [22].

Нәтижелер әлеуметтік-экономикалық, саяси және ақпараттық салалардағы өзгерістердің көрінісі болып табылатын саяси қатысу түрлері эволюциясының бар екенін көрсетеді. Азаматтардың дәстүрлі саяси институттарды айналып өтіп, цифрлық құралдарды (онлайн-петициялар, краудсорсингтік платформалар) пайдаланатын қатысудың дәстүрлі емес

түрлеріне тартылуы байқалады. Мұны Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының 1500 респонденттік іріктеумен 2021 және 2023 жылдары жүргізген әлеуметтанулық зерттеулері де растайды. Тұрғындар қоғамдық ұйымдардың (құқық қорғау, қайырымдылық, экологиялық) іс-шараларына атсалысып, кіреберістер, балалар ойын алаңдарын ұжымдық абаттандыруға қатысқандарын көреміз, жалғызбасты азаматтар, қарттар немесе ерекше қажеттіліктері бар адамдарға көмек көрсететін азаматтардың үлесі өскен [21, 137-б.]. Мұнда біз қатысудың ерекшелігіне назар аударамыз, қазақстандықтар нақты мәселелерді шешуге басымдық береді.

Саяси қатысудың қандай да бір түрлеріне сұраныс өзгерістерін бақылай отырып, біз саяси жүйе ахуалының өзгеруі туралы айта аламыз. Респонденттердің саяси қатысудың көптеген түрлерін пайдалануының төмендеуі және «жауап беруге қиналамын» жауаптарының артуы әрқашан қызығушылықсыздық, пассивтілік пен апатияның жоғарылауын көрсетпейді. Бұл аралық кезең, яғни құндылықтарды қайта бағалау мен ойлану, қазақстандықтардың қатысудың жаңа мүмкіндіктері мен баламалы түрлерін іздеуі немесе саяси оқиғаларды бақылаушы позициясын ұстану мен өз пікірін қалыптастыру үдерісін көрсетуі мүмкін.

Ұсынылған деректер қазақстандықтардың қатысудың конвенционалдық емес және наразылық тән түрлеріне қарағанда, институционалдық конвенционалдық түрін қолданатындығын көрсетеді. Олардың ішінде азаматтар көбіне сайлауға қатысуды таңдайды.

Зерттеу нәтижелері мүдделерді қорғаудың дәстүрлі емес түрлерінің рөлі болуы мүмкін екенін көрсетеді. Мысал ретінде мемлекеттік органдар мен соттарға ресми өтініштердің азаюы, бірақ жеке байланыстар арқылы өзіндік әрекеттерді қолдану жиілігінің тұрақтылығы дәлел бола алады. Немесе бұқаралық ақпарат құралдарына жүгінулердің азаюы, блогерлерге жүгіну немесе әлеуметтік желілердегі жарияланымдар арқылы назар аударудың балама құралдарын пайдаланудың нәтижесінде туындауы мүмкін.

Сондай-ақ, алынған деректер саяси партиялар, кәсіподақтар және қоғамдық ұйымдар тарапынан халықпен диалог пен өзара іс-қимылды күшейту қажеттілігін көрсетеді. Аталған азаматтық қоғам институттары өз қызметі нәтижелілігін халықтың қызығушылығы мен сенімін арттыруы керек, әйтпесе олардың мүдделердің өкілі ретінде пайдалану деңгейі төмендейді. Сондықтан бүгінгі күні оларға ең алдымен қоғам үшін өзектілігін көрсету, жұмыс әдістерін жаңғырту маңызды.

Саяси қатысу тәжірибесі туралы сұраққа «жауап беруге қиналатындар» үлесінің артуы ықтимал белгісіздік ахуалы және жаһандық үрдіс ретіндегі саяси турбуленттілік кезеңін көрсетеді. Осылайша, азаматтар саяси белсенділікті көрсетпес бұрын оқиғаларды қадағалап, жағдайды талдауға басымдық беруі, яғни қолайлы уақытты немесе мүмкіндікті күту жағдайында болуы мүмкін.

Респонденттердің саяси қатысу тәжірибесі туралы сұраққа жауап берулерінің қиынға соғуының себептерін одан әрі терең зерттеу қажет.

Осыған байланысты бірнеше ықтимал себептерді қарастыруға болады. Мысалы, қатысудың аталған түрлері туралы жеткіліксіз хабардар болуы, оларды анықтау мүмкін еместігі немесе респонденттердің аталған формалардың бірде бірін пайдаланбауын атауымызға болады. Екінші жағынан, мәселені респонденттердің қатысуы жоғары маңызға ие және саяси шынайылыққа әсер ете алатынына жеткілікті түрде сенбейтіндігімен де түсіндіруге болады. Мұндай қатыспау түрлері азаматтар арасында жасырын келіспеушілік туғызып, саяси коммуникация арналарының тиімділігіне кері әсерін тигізеді.

Тағы бір себеп, респонденттердің мемлекет тарапынан бақылауды сезінуі болуы мүмкін, бұл олардың саяси белсенділік туралы сұрақтардан аулақ болуына немесе «қауіпсіз нұсқаны» таңдауына әкеледі.

Осылайша, мемлекеттің саяси қатысу үшін ортаның жағдайына назар аударуы және азаматтардың пікір білдіру қауіпсіздігін қамтамасыз етуі маңызды. Саяси қатысуды азаматтарды саяси белсенділік мүмкіндіктері туралы ақпараттандыру және қатысудың жаңа алаңдары мен түрлерін құру кеңейте алады. Мұның әлеуетті тиімділігін Интернет, әлеуметтік желілер, цифрлық платформаларды пайдаланудағы артықшылықтар және олардың жастар арасындағы саяси белсенділікке әсері жөніндегі фокус-топтар нәтижелері дәлелдейді.

Ескере кететін жәйт, бытыраңқы ақпарат ақпараттық шаршау мен шатасуға әкелуі мүмкін. Сондықтан ақпараттық саясат азаматтық қоғаммен жұмыс істеуге, тексерілген және объективті ақпарат беру арқылы азаматтардың сенімін арттыруға, оның жүйелілігі мен ашықтығына, маңызды мәселелерді қамту және талқылау мүмкіндігіне бағытталуы керек.

Қорытынды

2021 жылғы қазақстандықтардың наразылық мінез-құлқының ерекшеліктерін зерттеу бізге COVID пандемиясының әлеуметтік-экономикалық салдарымен байланысты әлеуметтік наразылықтың жинақталуы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді және бұл 2022 жылдың қаңтарында ел қалаларының көшелерінде күшті деструктивті толқынға әкелді.

2021 және 2024 жылдары тұрғындардан алынған сауалнамалардың нәтижелерін салыстыру барысында әлеуметтік белсенділіктің түрлі формаларын пайдаланатын саяси қатысу деңгейі үлесінің төмендеуіне назар аударуға болады: қатысу түрлері сұранысқа ие, бірақ 2021 жылға қарағанда әлдеқайда аз дәрежеде. Сондай-ақ, жеке байланыстар арқылы өзіндік әрекеттер жасау және онлайн-петицияларға қол қою ғана бірдей деңгейде өзектілігін сақтап қалғанын атап өткен жөн.

Осылайша, қазақстандықтардың дәстүрлі (негізгі, институционалдық) және дәстүрлі емес (институционалдық емес) формаларды біріктіре отырып, саясатта өзара әрекеттесуінің көптеген жолдары бар екенін байқауымызға болады.

Зерттеуде қазақстандықтардың саяси қатысудың қолдануға қолжетімді, мәселелерді шешуде тиімді және қауіпсіз түрлеріне басымдық беретіндері анықталды. Қазақстандықтардың саяси қатысу әлеуеті сақталуда, бірақ оның форматы биліктің іс-әрекетіне және конструктивті коммуникация арналарын жетілдірулеріне байланысты болады.

Жастар санының өсуі бүгін де, болашақта да саяси қатысуды қайта форматтауға, белсенділіктің жаңа, дәстүрлі емес тәсілдерін таңдауға әсер етеді, олардың ішінде цифрлық қатысу ерекше орын алады. Тұрғындар вертикалды иерархиялық байланыстардың орнына уақыт өте келе горизонталды әлеуметтік байланыстар мен коммуникацияларға көбірек артықшылық беруге бейім болуы мүмкін. Мұндай бірігудің артықшылығы формализмнің төмендеуі, жеке дербестігін сақтай отырып, мүдделі топтар арқылы өзін-өзі көрсету мүмкіндігінде жатыр.

Қаржыландыру: *Зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландыратын AP23488744 «Қазақстандағы саяси қатысу: динамикасы және кеңейту мүмкіндіктері» атты гранттық ғылыми жобасы аясында жүзеге асырылды.*

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Almond G., Verba S. The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations. - Princeton: Princeton University Press, 1963. - 574 p.
2. Kourvetaris G.A., Dobratz B.A. Political power and conventional political participation // Annual Review of Sociology, 1982. - №8. - P. 289-317. doi: 10.1146/annurev.so.08.080182.001445
3. Barrett M., Brunton-Smith I. Political and civic engagement and participation: Towards an integrative perspective // Journal of Civil Society, 2014. - №10(1). - P. 5-28. doi: 10.1080/17448689.2013.871911
4. Barrett M., Zani B. Political and civic engagement. - Taylor & Francis, 2015. - 584 p.
5. Hooghe M., Hosch-Dayican B., Van Deth J.W. Conceptualizing political participation // Acta Politica, 2014. - №49. - P. 337-348. doi:10.1057/ap.2014.7
6. Van Deth J.W. A conceptual map of political participation // Acta Politica, 2014. - №49. - P. 349-367. doi: 10.1057/ap.2014.6
7. Theocharis Y., Van Deth J.W. Political participation in a changing world: Conceptual and empirical challenges in the study of citizen engagement. - Routledge, 2018. - 144 p.
8. Ekman J., Amnå E. Political participation and civic engagement: Towards a new typology // Human affairs, 2012. - №22. - P. 283-300. doi: 10.2478/s13374-012-0024-1
9. Sairambay Y. Reconceptualising political participation // Human Affairs, 2020. - №30(1). - P. 120-127. doi: 10.1515/humaff-2020-0011
10. Илеуова Г.Т., Симакова О.А. Социальное самочувствие и протестные настроения казахстанцев в преддверии январских выступлений 2022 года // Социологические исследования, 2023. - № 1. - С. 95-106. doi: 10.31857/S013216250022093-5
11. Fazylyzhan D. Comparative analysis of political participation in the context of the spread of digital technologies based on the study of the experience of the UK and Kazakhstan // Adamalemi. - 2022. - №3(93). - P. 102-110. doi: 10.48010/2022.3/1999-5849.09
12. Абишев Г., Нечеева Е. Онлайн петиции как фрейм делиберативной демократии в современном Казахстане // Казахстан-Спектр, 2023. - №1(105). - С. 7-23. doi: 10.52536/2415-8216.2023-1.01
13. Kilybayeva S., Nassimova G., Massalimova A. The Kazakhstani youth's engagement in politics // Studies of Transition States and Societies, 2017. - №9(1). - P. 53-71. doi: 10.58036/stss.v9i1.533
14. Жусупова А. Потенциал социальных сетей как механизма реализации концепции «Слышащего государства» в Казахстане // Казахстан-Спектр, 2021.

- №98(2). - С. 23-43. doi: 10.52536/KS/vol_98_issue_2_A2
15. Жолдыбаева А., Ахметжаров С., Токтаров Е. Местные сообщества в селах как форма гражданского участия: проблемы и перспективы // Казахстан-Спектр, 2022. - №4(104). - С. 21-33. doi: 10.52536/2415-8216.2022-4.02
16. Маулышариф М., Рахимбекова Б., Сейсебаева Р. Религиозность и гражданский активизм молодежи в Казахстане: потенциальная связь и возможные противоречия // Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии, 2022. - №3(82). - С. 71-82. doi: 10.26577/JPsS.2022.v82.i3.07
17. Отарбаева Б. Городской гражданский активизм в градостроительной политике Алматы // Казахстан-Спектр, 2022. - №3(103). - С. 48-65. doi: 10.52536/2415-8216.2022-3.03
18. Серикжанова А.Т., Нуртазина Р.А., Ланко Д.А. Архитектура политического участия в условиях глобализации: политологический анализ // Вестник КазНУ. Серия философии, культурологии и политологии, 2021. - №3(77). - С. 103-113. doi: 10.26577/jpcp.2021.v77.i3.10
19. Амребаев А., Ешпанова Д. О массовом политическом сознании казахстанцев в условиях перехода от постсоветскости к «Новому Казахстану» // Адам әлемі, 2022. - №3(93). - С. 72-86. doi: 10.48010/2022.3/1999-5849.07
20. Утепов А., Джумабаев С. Тренды институционализации общественного участия в Казахстане для устойчивого развития // Государственное управление и государственная служба, 2022. - №1(80). - С. 7-18. doi: 10.52123/1994-2370-2022-574
21. Казахстан-2023: тенденции настоящего и контуры будущего. Коллективная монография // Под. ред. Е. Тукумов и др. – Астана: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2023. – 294 с.
22. Уроки «Трагического января»: единство общества – гарантия независимости. Выступление Главы государства Касым-Жомарта Токаева на заседании Мажилиса Парламента Республики Казахстан от 11 января 2022 года // <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kk-tokaeva-na-zasedanii-mazhilisa-parlamenta-respubliki-kazahstan-1104414> (қаралған күні: 30.12.2024).

REFERENCES:

- Almond, G., & Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Kourvetaris, G. A., & Dobratz, B. A. (1982). Political power and conventional political participation. *Annual Review of Sociology*, 8, 289–317. doi: 10.1146/annurev.so.08.080182.001445
- Barrett, M., & Brunton-Smith, I. (2014). Political and civic engagement and participation: Towards an integrative perspective. *Journal of Civil Society*, 10(1), P. 5-28. doi: 10.1080/17448689.2013.871911
- Barrett, M., & Zani, B. (2015). *Political and civic engagement*. Taylor & Francis.
- Hooghe, M., Hosch-Dayican, B., & Van Deth, J. W. (2014). Conceptualizing political participation. *Acta Politica*, 49, 337-348. doi:10.1057/ap.2014.7
- Van Deth, J. W. (2014). A conceptual map of political participation. *Acta Politica*, 49, 349-367. doi: 10.1057/ap.2014.6
- Theocharis, Y., & Van Deth, J. W. (2018). *Political participation in a changing world: Conceptual and empirical challenges in the study of citizen engagement*. Routledge.
- Ekman, J., & Amnå, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human affairs*, 22, 283-300. doi: 10.2478/s13374-012-0024-1
- Sairambay, Y. (2020). Reconceptualising political participation. *Human Affairs*, 30(1), 120-127. doi: 10.1515/humaff-2020-0011
- Ileuova G.T., Simakova O.A. Social'noe samochuvstvie i protestnye nastroyeniya kazakhstancev v preddverii janvarskikh vystuplenij 2022 goda [Social sentiment and protest moods of Kazakhstani people on the eve of the January 2022 rallies]. *Sotsiologicheskie issledovaniya-Sociological Studies*. 2023. No 1. pp. 95-106. doi: 10.31857/S013216250022093-5
- Fazylzhan, D. (2022). Comparative analysis of political participation in the context of the spread of digital technologies based on the study of the experience of the UK and Kazakhstan. *Adam alemi*, 3(93), 102-110. doi: 10.48010/2022.3/1999-5849.09
- Abishev G., Nechaeyva E. Onlajn peticii kak frejm deliberativnoj demokratii v sovremennom Kazakhstane [Online petitions as a framework for deliberative democracy in modern Kazakhstan]. *Qazaqstan-Spektr- Kazakhstan-Spectrum*. 2023. No 1(105). pp. 7-23. doi: 10.52536/2415-8216.2023-1.01
- Kilybayeva, S., Nassimova, G., & Massalimova, A. (2017). The Kazakhstan youth's engagement in politics. *Studies of Transition States and Societies*, 9(1), 53-71. doi: 10.58036/stss.v9i1.533
- Zhussupova A. Potencial social'nyh setej kak mehanizma realizacii koncepcii «Slyshashhego gosudarstva» v Kazakhstane [Potential of social networks as a mechanism for implementing the «Listening state» concept in Kazakhstan]. *Qazaqstan-Spektr- Kazakhstan-Spectrum*. 2021. No 98(2). pp. 23-43. doi: 10.52536/KS/vol_98_issue_2_A2

15. Zholdybalina A., Akhmetzharov S., Toktarov Y. Mestnye soobshhestva v selah kak forma grazhdanskogo uchastija: problemy i perspektivy [Local communities in rural area as a form of civil activity: Problems and prospects]. Qazaqstan-Spektr-Kazakhstan-Spectrum. 2022. No 4(104). pp. 21-33. doi: 10.52536/2415-8216.2022-4.02
16. Maulsharif M., Rakhimbekova B., Seisebayeva R. Religioznost' i grazhdanskij aktivizm molodezhi v Kazahstane: potencial'naja svjaz' i vozmozhnye protivorechija [Religiosity and civic activism of youth in Kazakhstan: potential link and possible contradictions]. Vestnik KazNU. Serija psihologii i sociologii-The Journal of Psychology & Sociology. 2022. No 3(82). pp. 71-82. doi: 10.26577/JPsS.2022.v82.i3.07
17. Otarbayeva B. Gorodskoj grazhdanskij aktivizm v gradostroitel'noj politike Almaty [Urban civil activism in the urban planning policy of Almaty city]. Qazaqstan-Spektr-Kazakhstan-Spectrum. 2022. No 3(103). pp. 48-65. doi: 10.52536/2415-8216.2022-3.03
18. Serikzhanova A.T., Nurtazina R.A., Lanko D.A. Arhitektura politicheskogo uchastija v uslovijah globalizacii: politologicheskij analiz [The architecture of political participation in the context of globalization: a political analysis]. Vestnik KazNU. Serija filosofii, kul'turologii i politologii- Journal of Philosophy, Culture and Political Science. 2021. No 3(77). pp. 103-113. doi: 10.26577/jpcp.2021.v77.i3.10
19. Amrebaev A., Eshpanova D. O massovom politicheskom soznanii kazahstancev v uslovijah perehoda ot postsovetskosti k «Novomu Kazahstanu» [About mass political consciousness Kazakhstani in the conditions of transition from Post-Soviet to «New Kazakhstan»]. Adam alemi. 2022. No 3(93). pp. 72-86. doi: 10.48010/2022.3/1999-5849.07
20. Utepov A., Jumabayev S. Trendy institucionalizacii obshhestvennogo uchastija v Kazahstane dlja ustojchivogo razvitiya [Trends in institutionalization of public participation in Kazakhstan for sustainable development]. Gosudarstvennoe upravlenie i gosudarstvennaja sluzhba- Public Administration and Civil Service. 2022. No 1(80). pp. 7-18. doi: 10.52123/1994-2370-2022-574
21. Kazakhstan-2023: tendencii nastojashhego i kontury budushhego. Kollektivnaja monografija [Kazakhstan-2023: Trends of today and outlines of tomorrow]. (2023). Ed. E. Tukumov and others. Astana: The Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan.
22. Uroki «Tragicheskogo janvarja»: edinstvo obshhestva – garantija nezavisimosti. Vystuplenie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva na zasedanii Mazhilisa Parlamenta Respubliki Kazahstan ot 11 janvarja 2022 goda [Lessons of the “Tragic January”: Unity of Society is a Guarantee of Independence. Speech by the Head of State Kassym-Jomart Tokayev at a meeting of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan on January 11, 2022]. <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kk-tokaeva-na-zasedanii-mazhilisa-parlamenta-respubliki-kazahstan-1104414> (accessed: 30.12.2024).